

Kalemname

e-ISSN: 2651–3595

Ocak-Haziran / January-June, 2021, 6 (11): 95–113

KURAN’DA DÜNYA DERECELERİ (ÜSTÜNLÜK)

Mevlüt Erten

Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Tefsir Anabilim Dalı
University of Kırıkkale Faculty of Islamic Sciences
Department of Tafsir.
Kırıkkale, Turkey
mevluterten71@hotmail.com
ORCID orcid.org/0000-0003-0351-670X

Kübra Göker

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Yüksek Lisans Öğrencisi
Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Institute of Social Sciences Basic Islamic Sciences (Tafsir) Postgraduate Student
kbrgkr@hotmail.com
ORCID orcid.org/0000-0003-4755-9891

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 26.06.2021

Yayın Tarihi / Published: 27.06.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Haziran / January-June

Cilt / Volume: 6 Sayı /Issue: 11; **Sayfa / Pages:** 95–113.

Atıf / Cite as: Erten, Mevlüt & Göker, Kübra. “Kuran’da Dünya Dereceleri (Üstünlük)” Kalemname 6 / 11 (Ocak-Haziran 2021): 95–113.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kirikkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kirikkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

Öz:

Dünyada insanlar farklı imkânlarla sahip olup aralarında bazı konularda derece farkları vardır. Makalemizde dünya hayatında insanlar arasında var olan derece farklılıklarını Kur'an ayetleri çerçevesinde inceledik. Dünya hayatının amacının imtihan olması, dünyadaki dereceler ve üstünlüklere herkesin ulaşamayacağı realitesi Kuran'da hatırlatılmış, ahiret üstünlüklerinin ve derecelerinin daha büyük olduğu belirtilerek insanların sonsuz hayat olan ahiret başarısı ve dereceleri için çalışmaları teşvik edilmiştir. Bu hedefi tahkim ederken dünya dereceleri hakkında da açıklamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda dünyada insanların sahip oldukları üstünlüklerin/farklılıkların sebeplerini bildirmiş, bunların çoğunun insanın kendi kazancı olmadığını, dünyadaki üstünlüklerden daha üstünlerin insanın kendi amelleri neticesinde kazanılacağını hatırlatmıştır. Dünyadaki bu farklılıklar, insanlara verilen bu üstünlük konularıyla insanların imtihandan geçirilmeleri ve sosyal hayatta birbirlerinin işlerini görmek zorunda kalmaları için takdir edilmiştir. Kur'an'da dünyada insanlar arasındaki bir farklılıkta erkek ve kadın cinsi arasındaki bir derece farkıdır. Bu fark, erkeğin Allah katındaki üstünlüğü sebebiyle değil, yaratılıştan gelen özellikler sebebiyle yüklenmiş sorumlulukların bir sonucudur. Erkekler, bu sorumluluklarına eşdeğer olarak kadınlarda olmayan bir takım haklara sahiptirler. Makalemizde bu konuları işledik.

Anahtar Kelimeler:

Tefsir, dünya derecesi, üstünlük, imtihan, cinsiyet farkı

WORLD DEGREES (OF RANK) IN THE QURAN

Abstract:

People living in the world have different degrees of rank as the perspective of the Qur'an point out. The purpose of life is to be tested and people are encouraged to work for the success and degrees of the here after. Most of worldly degrees are not result from person's own gain, and these differences have been appreciated for people to be obliged to do each other's work in social life. Another degree difference that is valid in the world in the Quran is the difference between the gender. This difference is not a result of the superiority of men in the eye of God, but a result of their responsibilities attributed to them by virtue of their creation. In our article, we have written these issues in the light of the explanations about the relevant verses in classical and contemporary tafsir books.

Keywords:

Degrees, superiority, world, gender, deeds

GİRİŞ

İnsanoğlu, yaratılmış varlıklar içerisinde seçilerek yeryüzünün halifesi tayin edilmiştir.¹ Yeryüzünde yaşayan canlılara üstün kılınan insan² için orada bulunan bütün varlıklar onun emrine sunulmuştur.³ İnsanoğlu yeryüzündeki her türlü şeyden istifade edip, yeryüzünde istediği gibi hareket edebilmektedir. İnsan, konum olarak yeryüzünün en değerli varlığıdır. İşte varlıklar arasında farklılık söz konusu olduğu gibi, insanların kendi arasında da derece ve konum farklılıkları vardır. Bu bağlamda özellikle dünya hayatıyla ilgili verilen, taksim edilen rızıklar hususunda eşitlik, aynılık söz konusu değildir. Allah şöyle buyurmuştur: *“Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki onlar Allah’ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?”*⁴

İnsanlar arasında yaratılış yönüyle farklılıklar vardır. İnsanlar güzellik, renk, şekil, görünüş, beden sağlığı ve akıl-huy-ahlak-kabiliyet-güç-kuvvet vb. yönlerden farklı farklıdır. Yaratılıştan gelen farklılıklar dışında, verilen birtakım nimetler, rızık, ilim, zenginlik, mal vb. yönlerden ya da insanların toplumsal hayattaki konumları, statüleri, makamları ve saygınlıkları yönünden de aralarında üstünlük/farklılık bulunmaktadır.⁵ İnsanların her yönden birbiriyle eşit olmaları mümkün değildir. Böyle bir istek veya düşünce zaten yaratılışa aykırıdır.

Allah Teâlâ, kulları için dünya hayatında rızıkları, hikmetine göre dilediği şekilde taksim etmiştir. Şûrâ Suresi 27. ayette *“Eğer Allah, kulları için rızık (sınırsızca) geniş tutup-yaysaydı, gerçekten yeryüzünde azarlardı. Ancak O, dilediği miktar ile indirir. Çünkü O, kullarından haberi olandır, görendir.”* denilmiştir. Dünyalık nimetlerin, imkânların insanlara farklı taksim edilmesi, Allah’ın ilim ve irade sıfatıyla ilgilidir. O kime, ne vereceğini hikmetiyle takdir eder. O rızıkları dilediğine kısar, dilediğine açar.⁶ Zuhur Suresi 33. ve 34. ayette *“Eğer insanlar, (kâfirlere verdiğimiz nimetlere bakıp küfürde birleşen) tek bir ümmet olacak olmasalardı, kâfirlerin evlerine gümüşten tavanlar ve merdivenler yapar, evlerine gümüşten kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar, altın süslemeler yapardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Rabbinin katında ahiret ise Ona karşı gelmekten sakınanlarıdır.”* denilmektedir. Dünyada verilen nimetler geçici süreliğine verilmiş olup, bunların imtihan, istidrâc gibi birtakım sebepleri bulunmaktadır. Nimetlerin,

¹ Bakara, 2/30; En’âm, 6/165.

² İsrâ, 17/70: *“Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”*

³ Mülk, 67/15; Câsiye, 45/13; Hac, 22/36.

⁴ Nahl, 16/71.

⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, thk. Dr. Abdullâh Mahmûd Şehate, (Beyrut: Dar İhyâi’t-Turâs, h. 1423), 1/600; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (y.y.: Müessesetu’r-Risâle, 2000), 12/289; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî El-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, thk. Mecdî Bâselûm, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005), 4/343; Ebu Abdullah Fahreddin er-Râzî Muhammed b. Ömer b. El-Hasen b. El-Huseyn et-Teymî, *Mefâtihu’l-Gayb: et-Tefsîru’l-Kebîr*, (Beyrut: Dâr İhyâi’t-Turâs el-Arabî, 3. basım, h. 1420), 14/192; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfeys, (Kâhire: Dâru’l-Kutub el-Mısırî, 1964), 7/158; Ebû’l-Berakât Abdullah b. Ahmed En-Neseî, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, thk. Yusuf Ali Bedîvî, (Beyrut: Daru’l-Kelimi’l- Tayyib, 1998), 1/ 553.

⁶ Ra’d, 13/62; İsrâ, 17/30; Ankebût, 29/62; Rûm, 30/37; Sebe’, 34/36, 39; Zümer, 39/52; Şûrâ, 42/12.

zenginliklerin çoğaltılması ve tüm insanlara yaygınlaştırılması, kendisini müstağni sayarak azan insanların çoğalmasına neden olacaktır. Bu durum, Allah'ın verdiği mülk, saltanat, servet vb. şeyler sebebiyle azan, tanrılık iddia eden Nemrut,⁷ Firavun,⁸ Karun⁹ gibi olumsuz örneklerle Kur'ân'da anlatılmıştır. O halde dünya hayatında zenginliklerin ve diğer nimetlerin tüm insanlara eşit düzeyde verilmemesi, insanların azmaması için, Allah'ın hikmeti ve rahmeti gereğidir. Çünkü İnsan zayıf yaratılmış¹⁰ olduğundan, sahip olacağı büyük bir servetin onu her türlü ruhî ve ahlakî endişeden uzaklaştırabileceği ve ona tamamen bencil, kibirli ve insafsız/acımasız bir kişilik kazandırabileceği, tabii bir kanundur.¹¹

Dünya nimetlerinin tamamının insanlara yayılmamasının bir diğer hikmeti, insanların Allah'a muhtaç olduklarını hissetmeleri¹² ve Ona duayla yönelmelerini sağlamaktır.¹³ Makam isteyen Allah'ın katında aramalı,¹⁴ nimet isteyen de Allah katından dilemelidir.¹⁵

İsra Suresi 18-21. ayetlerde *“Kim bu geçici dünyayı isterse, orada ona, dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekân yaparız. O buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer. Kim de mümin olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir. Rabbinin lütfundan her birine, onlara da bunlara da veririz. Rabbinin lütfu yasaklanmış değildir. Bak, nasıl onların kimini kimine üstün kıldık. Elbette ki ahiretteki dereceler daha büyüktür, üstünlükler daha büyüktür.”* denilmektedir.

Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın insanlar arasındaki derece farklılıklarını takdir etmesi, insanların özendikleri güzellik, servet, makam vb. faziletleri ahirette kazanmaları içindir yorumunu yapmıştır. Yani Allah Teâlâ insanları ahiretteki üstün dereceleri kazanmaya özendirmek için dünyada derece farklılıkları takdir etmiştir.¹⁶ O halde insanlar arasında dünya hayatındaki üstünlükler gösterilerek sonsuz olarak yaşanacak olan ahiret hayatındaki derecelere insanların yöneltmeleri söz konusudur.

Makalemizde dünya hayatında insanlar arasındaki derece farklarını ifade eden Kur'ân ayetlerini açıklamaya çalışacağız. Kur'ân'da insanların birbirine üstün kılınmasının/aralarında farklılık olmasının mutlak sebepleri olarak imtihan ve sosyal hayatın devamının sağlanması için iş bölümünü zorunlu kılmak açıklamasını görmekteyiz. Cinsiyet olarak erkek ile kadın arasında yaratılış olarak farklılık söz konusudur. Kuran iki cins arasında bir derece farkı olduğunu bildirmektedir. Makalemizde dünyada insanlar arasındaki derece farklarını tefsir kitaplarından hareketle inceleyeceğiz.

---

⁷ Bakara, 2/258.

⁸ Zuhruf, 43/51; Nâziât, 79/17, 24.

⁹ Kasas, 28/76; Verilen nimetlerle azan diğer kişi için bkz. Müddessir, 74/12-15; Alak, 96/7.

¹⁰ Nisa, 4/28.

¹¹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1996), 3/1001.

¹² Fâtır, 35/2, 15.

¹³ Nisâ, 4/32; A'râf, 7/56; Mü'min, 40/60.

¹⁴ Fâtır, 35/10.

¹⁵ Âli İmrân, 3/67; Nisâ, 4/134.

¹⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî El-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mecdî Bâselûm, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 4/343.

1. DERECE KELİMESİNİN ANLAMI

Arapça'da *derace* (دَرَجَةٌ) kelimesi, *derace-yedracu-durûcen/deracânen* fiilinden türeyen bir isimdir. *De-ra-ce* fiili, çocuklar ve yaşlılar için *yavaş yavaş, ağır ağır yürümek*¹⁷, bir kavim ya da toplulukta *ardı ardına ölümler gerçekleşip yok olmak*¹⁸ ya da *geride nesli kalmayarak vefat etmek*¹⁹, “*kitap, tomarlar ya da elbise gibi nesnelere dürmek, katlamak*”²⁰ manalarına gelir.

Derice-yedracu olarak dördüncü babdan gelen fiilin anlamı ise, “*yüksek derece ve mertebelere çıkmak*” demektir.²¹ Fiilin bu manasından gelen *derace* (دَرَجَةٌ) kelimesi konum, mertebe ve yükseklik anlamındadır. Halil b. Ahmed *derace* kelimesini bu şekilde izah ettikten sonra cennet derecelerinin en yüksek olan mertebeler olduğunu söylemiştir.²² *Derice-yedracu* fiilinin diğer bir anlamı da “*din, mezhep veya sözde açık bir şekilde devam etmek, yoluna bağlı kalmak*” demektir.²³ *Derice-yedracu* fiilini her iki manasıyla değerlendirdiğimizde dinde tavsiye edilen yola devam edildiğinde, sebat edildiğinde ve kurallara sadık kalındığında kişinin Allah katında yüksek makamlara ereceği manası çıkarabiliriz.

İsim olarak *derace/durace* kelimesi sözlükte “birbiri üstünde basamak olarak tabaka oluşturan şeylerin her bir tanesine” denilir.²⁴ *Derac* ve *deracât*, *derace* kelimesinin çoğulu olup sözlükte “*merdiven basamakları*” demektir. Kelime, makam ve mertebelerin tabakaları²⁵ ve yüksek mevki manasında kullanılmıştır.²⁶

2. DÜNYADA İNSANLAR ARASI DERECE (ÜSTÜNLÜK) FARKLILIKLARI VE SEBEPLERİ

Burada şunu ifade edelim ki, insan haklarının esası bütün insanların eşitliğine dayanır. Kur'an bu hususu açıkça vurgulamıştır. İyilik ve fazilet (takva) hariç insanlar arasındaki diğer bütün ayrılıkları, üstünlükleri silmiştir. Bu bağlamda Allah şöyle buyurur: “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli*

¹⁷ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, “Drc”, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzumî - İbrahim es-Samurâî, (b.y.: Mektebetü'l-Hilâl, t.y.), 6/78; İsmail b. Hammâd Cevherî, “Drc”, *es-Sihâh fi'l-Luga ve'l-Ulûm*, thk. Ahmed Abdulgafur Atar, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâbîn, 1987), 1/313; Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed. Râgıb el-İsfahânî, “Drc”, *el-Müfredât fi Karîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, (Beyrut: Daru'l-Kalem, h. 1412), 311; Cemâluddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “Drc”, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sadr, h. 1414), 2/266; Ebû't-Tahrîr Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, “Drc”, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naim el- Arkasusî, (Beyrut: Müessesese er-Risâle, 2005), 1/188; Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris Muhammed Murtazâ Zebîdî, “Drc”, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (b.y.: Dâru'l-Hidâye, t.y.), 5/553

¹⁸ Halil b. Ahmed, “Drc”, *el-Ayn*, 6/78; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî. *el-Keşşâfan Hakâ'iki Gavâmidü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, ed. Prof. Dr. Murat Sülün vd., (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 2/1046; Râgıb el-İsfahânî, “Drc”, *Müfredât*, 311; İbn Manzûr, “Drc”, *Lisânu'l-Arab*, 2/ 266.

¹⁹ Cevherî, “Drc”, *Sihâh*, 1/313; İbn Manzûr, “Drc”, *Lisânu'l-Arab*, 2/266, Fîrûzâbâdî, “Drc”, *Kâmûs*, 1/188; Zebîdî, “Drc”, *Tâc*, 5/554; Mütercim Âsim Efendi, “Drc”, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1/959.

²⁰ Halil b. Ahmed, “Drc”, *el-Ayn*, 6/78; Cevherî, “Drc”, *Sihâh*, 1/313; Râgıb el-İsfahânî, “Drc”, *Müfredât*, 311; Fîrûzâbâdî, “Drc”, *Kâmûs*, 1/188; Zebîdî, “Drc”, *Tâc*, 5/555.

²¹ Fîrûzâbâdî, “Drc”, *Kâmûs*, 1/188.

²² Halil b. Ahmed, “Drc”, *el-Ayn*, 6/77.

²³ Fîrûzâbâdî, “Drc”, *Kâmûs*, 1/188; Zebîdî, “Drc”, *Tâc*, 5/555.

²⁴ Cevherî, “Drc”, *Sihâh*, 1/314; İbn Manzûr, “Drc”, *Lisânu'l-Arab*, 2/ 266.

²⁵ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bagdâdî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrazzak el-Mehdî, (Beyrut: Daru'l-Kitâb el-Arabî, h. 1422), 1/ 228.

²⁶ Halil b. Ahmed, “Drc”, *el-Ayn*, 6/77.

olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır."²⁷

Cahiliye döneminde Araplar'da her kabilenin kendi kabilesinin üstünlüklerini (farklılıkları) beğenme ve kendi kavmini diğer kavimlere üstün tutma çok yaygın bir anlayıştı. Bu anlayışın kalıntıları şairlerin şiirlerine de yansımıştır. İşte bu durum bazı insanları, yukarıda zikredilen ayetten önceki ayetlerde dile getirilen ve yasaklanan iç çatışmalara, alaya almaya, kötü lakap takmaya, suizanna, teccüs ve gıybet sevk ediyordu. Ayet bu bağlamda; cahiliye döneminde var olan bu anlayıştan müminleri uzaklaştırmak ve köklerini nefislerinden söküp atmaları için gelmiştir.²⁸ Allah 10. ayette iman kardeşliğine vurgu yapmış, burada da bütün insanların insan olmaları açısından eşit olduklarına dikkat çekmiştir. Irk, renk, soy farklılıkları ise, bir üstünlük değil sadece ve sadece tanışma vesilesi olmalıdır. Üstelik bu farklılıklar Kur'an'a göre Allah'ın ayetlerindedir. "*O'nun ayetlerinden (delillerinden) biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.*"²⁹

Kur'an'ın temel insan eşitliğini vurgulamasının sebebi, bir türün bazı fertlerinin, diğerlerine karşı ileri sürdükleri meşum üstünlük iddiasının bütün hayvanlara has bir özellik olmasıdır. İnsan aklının en sapık şekliyle ortaya çıktığı yer işte burasıdır... Tabii kusurlar hariç, türler arasında -örneğin kulağa kaçan adı verilen türden iki böcek arasındaki fark gibi-hemen hemen hiçbir fark yoktur... İnsanlar arasındaki bu yapay, fakat güçlü ayrımın kaynaklarını dengede tutmak için, insanın kendisine devamlı (Hz. Peygamberin veda hutbesinde belirttiği gibi) "*Âdem soyundan ve Âdem'in topraktan geldiğini*" hatırlatması gerekir. Keza kendine ihtar etmelidir ki yerin karanlıklarında insanlar arasında hiçbir fark yoktur, gök ışığında görülen aradaki farkların ise temeli, takva denilen deruni fazilettir.³⁰

Burada şunu ifade edelim ki, insan haklarının temeli eşitliğe dayanır. Ancak bu eşitlik hak-hukuk bağlamında bir eşitliktir. Yoksa insanlar arasındaki statü açısından yeryüzünde mutlak eşitlik söz konusu olamaz. Yöneten-yönetilen; zengin-fakir, işveren-işçi, amir-memur, âlim-cahil kategorilerinin kaldırılması mümkün değildir. Herkesin yöneten, zengin, işveren, amir, âlim olmasını sağlamak akıl dışıdır.

Bu bağlamda insanların, yaratılıştan gelen bir takım özellikler ile birlikte sonradan kazanılan bir takım maddi imkânlar ve nimetler yönünden farklı oldukları herkes tarafından bilinen bir durumdur. Dünya hayatında mevcut olan bu farklılıklar ve üstünlükler hakkında Kur'an'ın yaptığı izahlar, mevcudatı doğru anlamak ve dünya hayatının hakikatini kavramak adına önemlidir. Allah şöyle buyurur: "*O'nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı*

²⁷ Hucurat, 49/13.

²⁸ Muhammed Tahir İbn Aşur, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, Tunus: Daru Suhnûn, 1997, 26/258.

²⁹ Rûm, 30/22.

³⁰ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alpaslan Açıkgeç, (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 112-114.

olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.”³¹ “Aynı şekilde, insanlardan, binek hayvanlarından ve eti yenen hayvanlardan da farklı tür ve renklerde olanlar var. Kulları içinden ancak bilenler, Allah’ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar. Şüphesiz Allah üstündür, çokça bağışlayıcıdır.”³² İşte bu bağlamda ayetlerden hareketle bu farklılıkların sebeplerini açıklayacağız.

2.1 İnsana Verilenler Hususunda İmtihan

Allah Teâlâ âlemdeki hiçbir varlığın ve özelde insanın boşuna yaratılmadığını, insanın yaratılış amacının kulluk olduğunu birçok ayette bildirmiş,³³ kulluk hususunda insanları denemek ve en güzel amelleri işleyenleri açığa çıkarmak için de onlara yeryüzünü hazırladığını³⁴ ve hayat ile ölümü var ettiğini³⁵ beyan etmiştir.

Kur’an’da imtihan konusunu ifade etmek için *belâ* ve *fitne* kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimelerden *belâ* fiili sözlükte, “*elbise eskidi, yırtıldı*” manasına gelmektedir. Zaman içerisinde *denemek* manasında kullanılır olmuştur. Çok denemekten dolayı sanki yıprattı, eskitti manası taşımaktadır.³⁶ İnsanların denenmesi, onların durumlarının açığa çıkması için dünya hayatında, bazı konularda sınanmasıdır. Kur’an’da sınamadan bahseden birçok ayet vardır.³⁷ Manalarından biri *imtihan etmek* demek olan *fitne* kelimesi de Kur’an’da bazı ayetlerde³⁸ verilen şeylerin insanlar için imtihan konusu olduğunu bildirmektedir.³⁹

Enam Suresi 165. ayette “ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيُبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ” “Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur. Şüphesiz Rabbinin cezası çok çabuktur; yine O’nun bağışlaması ve rahmeti boldur.” denilmektedir. Derece kelimesiyle imtihan kelimesinin bir arada geçtiği bu ayette dünya hayatı ile ilgili verilen üstünlüklerin/farklılıkların bir sınanma vesilesi olduğu bildirilmiştir. Daha doğrusu ayet, dünyada bazı insanlara diğerlerine göre bir takım üstünlükler verilmesinin, yani derecelerinin farklı olmasının sebebinin açıklanmış ve bunun imtihan olduğunu bildirmiştir. Böylece dünya hayatı, insanlar için bir imtihan yurdu ve imtihan zamanı olmuştur.

Ayette üç gerçek ortaya konmaktadır:

1. Kâinata her şey Allah’ındır. İnsanlar, Allah’ın pek çok şeyi kendilerine emanet etmesi ve bunları kullanacak güç ve yetenek vermesi anlamında yeryüzünde O’nun halifesidir.
2. Emanetlerle ilgili olarak Allah halifelerine farklı mertebeler vermiş ve bazılarını bazılarından daha iyi çalışabilme kapasitesiyle donatmıştır. Buna paralel olarak, O’nun insanlara

³¹ Rûm, 30/22.

³² Fâtır, 35/28.

³³ Enbiyâ, 21/16; Mü’minûn, 23/115; Sâd, 38/27; Zâriyât, 51/56.

³⁴ Kehf, 18/7.

³⁵ Hûd, 11/7; Mülk, 67/2.

³⁶ Râgıb el-İsfehâni, “Bly”, *Müfredât*, 145.

³⁷ Bakara, 2/124, 155; Âli İmrân, 3/152, 154, 186; Mâide, 5/48,94; En’âm, 6/165; A’râf, 7/163,168; Enfâl, 8/17; Hûd, 11/7; Nahl, 16/92; Kef, 18/7; Enbiyâ, 21/35; Neml, 27/40; Muhammed, 47/4, 31; Mülk, 67/2; İnsan, 76/2; Fecr, 89/15-16.

³⁸ Bakara, 2/102; Enfâl, 8/128; Yunus, 10/85; Tâhâ, 20/40, 85, 90, 131; Sâffât, 37/63; Zümer, 39/49; Kamer, 54/27; Mümtehine, 60/5; Tegabun, 64/15; Müddessir, 74/31.

³⁹ Mustafa Çağrırcı, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 13/156.

verdiği güç ve yeteneklerde de farklılık vardır; O güç ve yetenek yönünden bazılarını bazılarından daha da üstün kılmıştır.

3. Son olarak, Allah dünya hayatının yalnızca bir denemeden ve yukarda sözünü ettiğimiz insana emanet edilen tüm şeylerin, güç ve yeteneklerin ise insanın denenme araçlarından ibaret olduğunu açıkça belirtmektedir. Tek tek her insanın emanete nasıl davrandığı, emanet çerçevesinde bu şeylerden ne ölçüde yararlanabildiği, güç ve yeteneklerini nasıl kullandığı, eksiksiz olarak kaydedilmektedir. Bu deneme (imtihan)'nın sonucu, kişinin ahiretteki mertebesini belirleyecektir.⁴⁰

İşte insanlar arasında yaratılıştan gelen üstünlük farkları ve bunun dışında zenginlik/servet, makam/ sosyal statü, yetenek, bilgi ve benzeri birtakım konularda da derece farklılıkları söz konusudur. İnsanlara dünyada verilen bu nimetler, kendisinin üstün olduğunun bir alameti olarak değil, verilen şeyler vasıtasıyla kendisini imtihan etmek olduğu ayetlerde bildirilmiştir.⁴¹ Taha Suresi, 131.ayette de *“Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”* denilmektedir. Bu ve benzeri birçok âyette belirtildiği üzere, dünya hayatındaki refah düzeyi, ebedî mutluluğun ve Allah'ın hoşnutluğunun göstergesi değil, bilakis bir sınav konusudur.⁴² Yani ebedi mutluluğa ve Allah'ın hoşnutluğuna ulaşmak için insanın denenmesidir.

Bu bağlamda Hz. Ali şunları söylemiştir: *“Kimin dünya imkânları genişler de kendisinin onlarla sınındığını bilmezse, o akıl yönünden aldanmıştır.”*⁴³ İnsan, kendisine verilen şeylerin sınanma için olduğunu unuttuğunda Allah hakkında yanlış düşünce ve zanlara kapılabilir. Bu durum Fecr Suresi 15-16. ayetlerde *“İnsan ise, Rabbi onu deneyip de ikramda bulunduğu, ona bol bol verdiği ‘Rabbim bana ikram etti der.’ Ama onu deneyip rızkını daraltınca da ‘Rabbim beni aşığıladı’ der.”* şeklinde tavır sergilediği hatırlatılmaktadır. Oysa insanoğlu verilen ya da verilmeyen bütün nimetler ile kim daha güzel tavır ortaya koyacak imtihanından geçmektedir. Söz konusu nimetlere sahip olanlar nasıl şükredecekler?⁴⁴ Üstün olan, düşük olana, zengin olan fakir olana, malik ve sahip konumda olan kendi emri altındakilere nasıl muamele edecek?⁴⁵ Düşük konumda olan Allah'ın takdirine rıza gösterecek mi, sabredek mi? Ya da insanlar dünya dereceleri hususunda birbirleriyle yarışıp, ahiret derecelerini unutacaklar mı? Allah Teâlâ verilen şeylerde, insanları imtihan ederek, emrine uyanlarla uymayanları ortaya çıkarmaktadır.⁴⁶

Ra'd Suresi 26. ayette *“Allah dilediği kimselerin rızkını bollastırır ve daraltır. Onlar dünya hayatıyla sevinip mutlu oluyorlar, oysa ahiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadandır başka bir*

⁴⁰ Ebu'l Al'â Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 1/ 620.

⁴¹ Zümer, 39/49.

⁴² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3/ 661.

⁴³ Râgıb el-İsfahânî, “Bly”, *Müfredât*, 146.

⁴⁴ Neml, 27/40.

⁴⁵ Zemahşeri, *Keşşâf*, 2/796; Neseфі, *Medârik*, 3/ 271.

⁴⁶ Taberî, *Câmi*, 12/289.

şey değildir.” denilmiştir. Dünya hayatının gerçek anlamıyla ilgili bu ve bunun gibi ayetler⁴⁷dünyada insanlar arasındaki derece farklılıklarının, elde edilmesi için çabalanan asıl hedef olmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.2 İnsanlar Arasında İş Bölümü

Dünyada insanların bir kısmının diğerlerinden üstün/farklı olmasının Kur’ân’da ifade edilen sebeplerinden biri de, birbirlerine iş gördürmeleri için aralarında derece farkının takdir edilmesidir. İnsan, hayatı boyunca ihtiyacı olan her şeyi kendi başına karşılayamaz. Ferdi ve toplumsal gereksinimlerini giderebilmesi için diğer insanlara muhtaçtır. Dolayısıyla toplum halinde yaşayan insanlar arasında iş bölümü tabii bir zorunluluktur. Toplumda tüm bireylerin maddi imkânları eşit ve üstün olsaydı bu iş bölümü gerçekleşemez, mesela beden gücüne gereksinim duyan hizmet sınıfında çalışacak hiçbir insan olmazdı. Sonuç olarak hayatın herhangi bir alanında insanların birbirlerinin maddi imkânlarından ve güçlerinden karşılıklı istifade etmeleri söz konusu olamazdı. Zuhur Suresi 32. ayette bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: “أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا أَهُمْ يَجْمَعُونَ” “Rabbinin rahmetini paylaşmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.” buyrulmaktadır.

Ayette geçen *suhriyyâ* kelimesi, *alay etmek* manasına gelen *se-hı-ra* fiilinden türemiştir. *Sehhara-tashîr* kalıbında, manası “bir şeyi, ait olduğu amaca doğru zorla sevk etmek” demektir. *Suhriyyâ* ise “mağlup olup da kendi iradesiyle boyun eğen” manasına gelmektedir. Ayette bu manasıyla kullanılmıştır.⁴⁸ Buna göre bazı insanlar maddi konularda kendisinden üstün olan kimselerin emrine girip aralarında yardımlaşsınlar diye Allah Teâlâ insanlar arasında derece farkları kılmıştır. Buna göre Allah Teâlâ insanlar için yaratıp düzenlediği dünya hayatında kabiliyet, servet, güç ve diğer maddi imkânlar yönünden hepsi birbirine benzeyen, aynı özellikleri taşıyan insanların olmasını değil, toplum hayatı oluşturmak ve devam ettirmek için gerekli bulunan farklılığı murat buyurmuştur.⁴⁹ İnsanlar arasındaki derece farkları ile takdir edilen bu düzene göre, kendi başlarına gideremedikleri ihtiyaçları konusunda insanların birbirlerine başvurmaları gerekmekte olup, bir kısmı diğer kısmını değişik meslekler ve işlerde çalıştırmaktadır. Böylece bir arada yardımlaşarak yaşamaları mümkün olmaktadır.⁵⁰ Eğer herkes eşit ve birbirine denk olsaydı, hiç kimse bir başkası için çalışmaz, emri altına girmez, bu durumda dünya nizamı kurulamazdı.⁵¹ Halk arasında da bu durum; herkes okuyacak mühendis, doktor olacak değildir. İnsanların elektrikçiye de, sucuya da vs. ihtiyacı vardır diye ifade edilir.

⁴⁷ Kehf, 17/45-46; Hadîd, 57/20.

⁴⁸ Râgıb el-İsfahânî, “Shr”, *Müfredât*, 402.

⁴⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/ 773.

⁵⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/ 34.

⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtih*, 27/630.

İkinci ayet, Nisa suresi 34. ayetidir: “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ” “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...” denilmektedir.

Müfessirler ayetlerde geçen “erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece üstünlükleri vardır-ve lirrıcâli aleyhine derecetün” ve “erkekler kadınlar üzerinde yöneticidir-kavvam” kelimelerinden hareketle erkeklerin kadınlardan genel olarak, her hususta üstün olduğu kanaatine varmışlardır. İbn Kesir Nisa suresi 34. ayetini tefsir ederken Bakara 228. ayete referansta bulunarak beraber tefsir etmiştir: “Allah erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler (kavvam) buyuruyor. Erkek kadın üzerinde hâkimdir, onun reisidir. Büyüğüdür, onun üzerinde hâkimdir ve eğrildiği zamanlarda onu terbiye edicidir. Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır. Zira erkekler kadınlardan daha üstündürler. Erkek kadından daha hayırlıdır. Bunun içindir ki; peygamberlik erkeklere mahsustur. Hz. Peygamberin, “İşlerinin idaresini kadınlara veren bir kavim, asla kurtuluşa ermeyecektir”⁵⁴, sözü gereğince en büyük hükümlerlik (idarecilik) de erkeklere aittir. Hâkimlik makamı ve buna benzer makamlar da böyledir. Allah, aynı zamanda erkekler, mallarından infak etmektedirler buyurmaktadır. O halde erkek haddi zatında kadından üstündür, erkek için kadın üzerinde bir fazlalık ve üstünlük söz konusudur. O halde erkeğin kadınlara hâkim olması uygun düşmektedir. Nitekim Bakara suresi 228’de “Erkekler onların üzerinde bir dereceye sahiptir” buyrulmuştur.”⁵⁵

Bu ayetlerden hareketle çoğu müfessir, erkeğin kadından üstün olmasının sebeplerini de şöyle açıklamışlardır: Erkeğin miras hissesinin kadınınkinden daha fazla olması, cihâd ve cuma namazının erkeklere farz olması, erkeklerin ganimetten pay almaları, ezan ve hutbe okumaları, devlet yönetimi ve namaz imametinin kendilerine has olması, hadlerde ve kısasta şahitlik yapmaları, mirasta asabe olmaları,⁵⁶ kan bedelini ödeme sorumluluklarının olması, kasame hükümlerinin erkekleri kapsamaması, nikâh, boşama yetkisi ve boşamadan dönüş hakkına sahip olmaları, çok eşliliğin kendilerine helal olması, neslin erkekten devam etmesi, yaratılış yönünden erkeklerin güç-kuvvet vb. kadınlardan üstün olmalarıdır.⁵⁷ Biz burada makalemizin sınırlarını aşacağından bu hususları ele almayacağız. Sadece ayetleri değerlendirmekle yetineceğiz.

Nisa suresi 34. ayette geçen kavvâm kelimesi, fa'âl vezninde mübalağa ifade eden bir kelime olup anlamları; “bir şey üzerinde durmak, onu gözetmek, bütün gayreti ile onu korumak, ona nezaret etmek” anlamındadır.⁵⁸ “Yalnızca âyet ve hadislerin lafızlarını değil, bunların yanında uygulamayı ve dolayısıyla örf ve âdeti de göz önüne alan müctehid ve müfessirler, kavvâmlığa, “reislik, yöneticilik, eğitim, koruma, savunma, islah, kazanma, üretme” manalarını yüklemişlerdir. Tarih boyunca erkekler

⁵⁴ Buhari, Hadis No: 4425.

⁵⁵ İmadu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, (Beirut: Daru'l-Marife, 1987), 1/503.

⁵⁶ Asabe olmak yani, pay sahipleri payını aldıktan sonra geri kalanı almak

⁵⁷ Taberî, *Câmi'*, 8/290; Mâturîdî, *Te'vilât*, 2/164; Begavî, *Meâlim*, 2/207; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/120; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesir*, 1/401; Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/125, 5/169

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/169

bu işleri ve sıfatları, fiilen kadınlardan daha ziyade yüklenmişlerdir. Çağımızda kelimeye yüklenen hâkim mana ise “*aile reisliği*”dir.”⁵⁹

Klasik tefsirler, -yukarıda İbn Kesir tefsirinde gördüğümüz gibi- *kavvâm* kelimesine genellikle *hâkim* anlamı verip erkeğin kadını eğitme ve onu itaate zorlama hususunda üzerinde mutlak hâkim konumunda olduğu vs. şeklinde anlam vermişlerdir.⁶⁰

Ayette geçen *kavvâm* kelimesine “*hâkim*” anlamı verip bu şekilde çevirmek çok sıkıntılı gözükmektedir. Kelimenin “koruyucu, gözetici, nezaret edici, sorumlu” şeklinde çevrilmesi ise hem Arap diline, hem de Kur’an’ın ruhuna daha uygundur. Böyle çevrilince, ayetten erkeğin kadından üstün olduğu sonucunu çıkarmakta pek mümkün gözükmemektedir. Doğrusu nezaret etmek, sorumlu olmak, gözetmek şeklindeki yorumların altında da bir tür üstünlük anlamı gizlidir. Ancak buradaki üstünlük ontolojik anlamda bir üstünlük olmayıp, ortada erkek ve kadının karşılıklı konumlarıyla ilgili olarak erkeğe tanınan bir insiyatif söz konusudur. Nitekim Bakara suresi 228. ayette de bu üstünlüğün mutlak ve ontolojik bir üstünlük olmadığı, aksine burada bir “derece farkı”nın bulunduğu ifade edilmiştir.⁶¹

Fazlurrahman kadın erkek eşitliği meselesinde bu iki ayeti ele alarak tahlil eder. Kur’an Bakara suresi 228. ayette “*Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınlarında erkekler üzerinde hakları vardır. Fakat erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları bir derece daha fazladır.*” Genelde Kur’an’ın bir görev taksimi yaptığı; kadın ile erkek arasında yapabilecekleri şeyler bakımından bir fark gözettiği açıktır. Tabii olarak Kur’an’da kadının servet kazanmasını ve iktisadi açıdan kendine yeterli olmasını engelleyen hiçbir ayet yoktur. Bu durumda asıl soru, yukarıda zikredilen ayetin bir eşitsizlik ihtiva etmediğidir. Kur’an, Nisa suresi 24. ayette “*Erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler. Çünkü Allah, bazı kimseleri diğerlerine üstün kılmıştır ve erkekler kadınlara (kocalar karılarına) rızık temin etmekle sorumludur.*” Bu ayet erkeklerin fazilet ve insanlık açısından değil, bilakis görev açısından kadınlardan üstün olduğunu gösterir. Çünkü onlar para kazanıp kadınlar için harcamakla yükümlüdürler. Kur’an sık sık bazı kimselerin servet, güç, vs. yönlerde üstün olduklarını ve yine bazı Peygamberlerin diğerlerinden üstün olduklarını söylemektedir. Fakat bu üstünlük onların mahiyetinden gelmemektedir, sadece etkinlikleri itibariyledir (functional). Şayet bir kadın maddi yönden mesela miras yolu ile veya çalışıp kazanmakla bağımsızlaşırsa ve evinin geçimine katkıda bulunursa erkeğin bu yönde olan üstünlüğü o ölçüde azalır. Çünkü insan olarak bir erkek, karısından üstün değildir.⁶²

Salih Akdemir de bu iki ayetin birbirini tefsir ettiğini ifade ederek şu açıklamada bulunur: “*Erkeklerin onlar üzerinde bir dereceleri vardır*” ibaresindeki dereceden maksat erkeğin üstünlüğü değildir. Yüce Allah derece kelimesini Nisa suresi 34. ayetinde geçen ve “yöneticiler anlamına gelen

⁵⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 2/58

⁶⁰ Mukâtil, *Tefsir*, 1/370; Taberi, *Câmi*’, 8/290; Begavî, *Meâlim*, 2/207; İbn Kesir, *Tefsir*, 1/503; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesir*, 1/401.

⁶¹ Mehmet Hayri Kırbaoğlu, “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslami Araştırmalar*, 5/4, (1991), 272.

⁶² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, çev. Alpaslan Açıkgenç, 120.

“kavvamun” kelimesi ile açıklamıştır. Ayette geçen “kavvamun” kelimesi birçok kimsenin görmek istediği gibi, bir üstünlük ifade etmez. Bu kelime “bir kimsenin işini görme, yönetme” anlamlarına gelir. İşte erkekler, genelde fiziki bakımdan kadınlardan daha güçlü oldukları ve kadınların geçimlerini üstlendikleri için, aile sıfatını kazanmışlardır. Bu durum Türk Medeni Kanunu gibi birçok medeni batı kanunları için de geçerlidir. Yalnız unutmamak gerekir ki, bu reislik görevi sadece karı-koca ilişkileri için söz konusudur. Evin dışında kadın tamamen hürdür. Ayetin devamı bu hususu teyid etmektedir. Yine unutmamak gerekir ki, Kur’an bu reislik görevini iki şarta bağlamaktadır. Bu iki şart ortadan kalktığında reislik görevinin de ortadan kalktığından kuşku etmemek gerekir. Zira hüküm illete bağlıdır. İlet kalkınca hükmün de kendiliğinden ortadan kalkacağı açıktır. Tıpkı su bulunmayınca teyemmüme başvurulması, su bulununca teyemmümün geçerliliğini yitirmesi gibi... Eğer toplumsal şartların gelişmesi sonucu, erkek, ayette söz konusu edilen şartları yerine getirmezse, yöneticilik görevini hak talep edemez. Yalnız şu hususu da hemen belirtelim ki, yöneten ister erkek isterse kadın olsun, bu birinin diğerinden üstün olduğu anlamına gelmez. Bu durum, üstünlük probleminden çok toplumsal olgu sorunudur. Zira toplumsal şartlar, insanları zorunlu olarak belli şekillerde hareket etmeye zorlar.⁶³

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bu ayetler mutlak üstünlükten bahsetmemektedir. O dönemdeki olguyu esas alıp toplumsal şartlar müvacehesinde erkeklerin aile içindeki durumu ile ilgili hitapta bulunmaktadır. Bu bağlamda Allah Teâlâ, aile kurumu içindeki yöneticilik/aile reisliği görevini erkeklere yüklemiştir. Bu görev taksiminin sebebi olarak erkeklerin o toplumsal şartlarda kadınlardan daha ileri bir konumda olmalarını ve mallarından harcama yapmalarını göstermiştir. İşte bu hususta derece kelimesinin geçtiği Bakara Suresi 228. ayette de erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece sahip oldukları bildirilmiştir.

Nisa Suresi 34. ayeti siyaki ile değerlendirdiğimizde, 32. ayette Allah’ın insanların bir kısmına verip diğerine vermediği farklı lütuf ve nimetlerin temenni edilmemesi gerektiği emredilmekte, erkeklerin kazandıklarından payı olduğu gibi, kadınların da kazandıklarından payı olduğu bildirilmektedir. 33. Ayette de miras hususunda her birinin hakkının olduğu ifade edilmiştir. 34. Ayette ise, “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...” buyrulmuştur. Ayetin iniş sebebi olarak tefsir kitaplarında, kadın sahabenin erkeklerin cihâd vb. amellerle kazandıkları bir takım hayırlardan kendilerinin mahrum kaldıklarını düşünüp üzülmeleri ve mirasta eşitliği arzulamaları sebebiyle indirildiği belirtilmektedir.⁶⁴

Bu ayetin indiği dönemdeki toplumun sosyal yapısını ve kadın varlığına yaklaşım tarzını değerlendirdiğimizde İslam’ın kadınların haklarının olduğunu ilan etmesi büyük bir inkılaptır. Arap

⁶³ Salih Akdemir, “Tarih Boyunca Ve Kur’an-ı Kerimde Kadın”, *İslami Araştırmalar*, 5/4, (1991), 268.

⁶⁴ Taberî, *Tefsir*, 8/261; Begavî, *Meâlim*, 2/ 204; Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir Celaledin es-Süyûtî., *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, t.y.), 2/507-508.

toplumunda kadınlara ve çocuklara mirastan pay verilmezken⁶⁵, Nisa Suresi 7. ayette kadınların erkekler gibi akrabalarından kalan mirasa hak sahibi oldukları ilan edilmiştir.

Allah Teâlâ Hucurât Suresi 13. ayette insanları erkek ve kadından yarattığını, kendi katında üstünlüğün takva ile belirlendiğini bildirmiştir. Erkek olsun kadın olsun hiçbir amel edenin amelinin zayi olmayacağını⁶⁶ söyleyerek kulluk yönünden eşit olduklarını hatırlatmıştır. Erkek ile kadın müminlerin birbirlerinin velileri olduklarını ve Allah'ın emirlerini yerine getirdiklerinde her ikisine de Adn cennetlerini hazırladığını ve rızası olduğu bildirmiştir.⁶⁷ Buna göre kadın ve erkek, Allah'a kulluk sorumluluğu ve insan olma yönüyle birbirine eşit olan, ahiret hayatında da amellerine karşılık olarak aynı şekilde ecir ve cezanın takdir edileceği⁶⁸ Allah'ın kullarıdır. Yani kadın ile erkek, insan olmak ve Allah'a kullukla sorumlu tutulmak noktasında eşittirler. Bununla birlikte yaratılıştan gelen birtakım farklılıklar ve özellikle de toplumsal şartlar nedeniyle, sorumluluklar ve buna paralel olan haklar hususunda kadın ile erkek arasında mutlak aynılık ve eşitlik söz konusu değildir.

İnsan soyunun devamı kadın ile erkeğin evlilik bağıyla bir araya gelmesine bağlanmıştır. Evlilikle amaçlanan gaye ve elde edilen tatmin, her iki taraf için de aynı olup, bu amaca yönelik haklar eşittir. İzzet Derveze bu eşitliği şu şekilde izah eder:

“Emanet, iffet, samimiyet, güzel muamele, saygı, güven, onurlandırma, iyilik, rahat ettirme, mizacını gözetme, çıkarını koruma, tek başına üstesinden gelemediği ihtiyaçlarını gidermede yardımcı olma gibi erkeğin kadından beklediği şeylere, kadın da erkekten bekleme hakkına sahiptir. Erkek, bu temele dayalı olarak kadını hayat ortağı olarak görmelidir. Bu ortaklık kapsamlı ve geniş bir ortaklıktır. Ayette geçen *ma'ruf* kelimesi, bu bağlamda son derece anlamlıdır. Çünkü bu kelime, karşılıklı olarak tanınan lehte ve aleyhteki hakları ifade eder. Kadın ve erkek; kişilik, duygu, bilinç ve akıl bağlamında, her biri, noksansız bir insandır, aklı vardır; maslahatı ile ilgili fikirler üretir. Kalbi vardır; kişiliğiyle bağdaşan, kendisini sevindiren şeylerden hoşlanır, kişiliğiyle bağdaşmayan, hoşnut olmadığı şeylerden tiksindir. Bunun için iki cinsten birinin diğerine tahakküm etmesi adaletle bağdaşmaz. Eşler birbirlerine saygı göstermedikçe, birbirlerinin haklarını gözetmedikçe evlilik hayatında mutluluğu yakalamaları mümkün olmaz.”⁶⁹

Sonuç olarak erkeklerin bir derece kadınlardan üstün olması, kendilerine yüklenen sorumluluklardan kaynaklanan konum sebebiyle verilmiş bir haktır. Bu durum dünya hayatı için geçerli olan bir hak üstünlüğü sebebidir. Erkeklerin Allah katında kadınlardan üstün olduğu anlamına gelmemektedir.

⁶⁵ Katâde: “Cahiliye döneminde kadına ve çocuklara mirastan pay vermezlerdi. Ölüden geri kalan mirası zor işleri yapabilen, gelir getiren ve düşmana karşı koyabilen kişiler arasında paylaşırlardı.” Bknz. Süyûtî, *ed-Dürr*, 2/508.

⁶⁶ Âli İmrân, 3/195.

⁶⁷ Nisâ, 4/32; Âli İmrân, 3/195; Tevbe, 9/71; Ahzâb, 33/35.

⁶⁸ Begavî, *Meâlim*, 2/205.

⁶⁹ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Mustafa Altınkaya, Vahdetin İnce, (2. baskı, İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 5/250.

SONUÇ:

Kur'ân'da 20 ayette geçen derece kelimesi ve türevlerinin *yüksek mevki* anlamıyla kullanımı ağırlıklı olup, insanların mertebeleri hakkında kullanılmıştır. Kur'an'da dünya hayatı bağlamında geçtiği yerlerde kelime, insanların maddi yönlerden üstünlüklerini ifade etmektedir. Bu üstünlüklerin çoğu yaratılışla gelen farklılıklar; soy gibi, beden ile ilgili güzellik, renk, şekil, görünüş, beden sağlığı gibi, ya da akıl gücü, kabiliyet gibi kişinin kendi tercihi olmayan konulardadır. Yaratılıştan gelen özellikler dışında, sonradan edinilen bir takım özellikler de dünyadaki derece farklarını oluşturur. Bunlar insanların edindiği bir takım nimetler, rızık, ilim, zenginlik, mal vb. konular ya da toplumsal hayattaki konum, statü, makam, şeref ve saygınlık gibi maddi ve manevi değer ölçütleridir. Bu özelliklerin elde edilmesinde insanın çabası olmakla birlikte bunları takdir eden Allah Teâlâ'dır. Her çabalayan üstünlük elde edememektedir. Kur'an'da bu farklılıkların sebebi olarak iki açıklama yapılmaktadır. Birincisi, dünya hayatının imtihan için tayin edilmiş bir yurt olması sebebiyle insanlar arasında derece farklılıkları söz konusudur. Bu şekilde insanlar sabır, şükür, kibir-tevazu, yardımlaşma, merhamet, adalet vb. konularda imtihandan geçirilmektedirler.

Diğer sebep ise, dünyada insanlara birbirlerine iş gördürecek bir denge kurmak amacıdır. Toplumsal hayatta insanların ferdi ya da toplumsal işlerinin yürütülmesi noktasında üstünlük farklarının olumlu bir yansıması söz konusudur. Herkes üstün özelliklerle donatılıysaydı, insanlar işlerini gördürecek kimse bulamazlardı. İnsanlar, dünya hayatında statü farklarının ve maddi yönden bir takım farklılıkların oluşturduğu bir denge içinde ihtiyaçlarını giderebilmektedir.

Kur'an'da yer alan dünyadaki derece farklarından biri de erkeklerin kadınlardan bir derece üstün olması konusudur. Sözü edilen fark insanların kendi tercihi olmadan gerçekleşen bir konu olması yönüyle dikkatli değerlendirilmelidir. Bu derece, cinsiyet olarak, erkek cinsinin, Allah katında, kadın cinsinden daha üstün olduğunun bir ifadesi değildir. Erkek ve kadın Allah'ın kullukla mükellef tuttuğu, imtihan ettiği ve sonuç olarak da mükâfat ya da cezayı hak etme yönünden eşit kıldığı varlıklardır. Kur'ân'da bahsedilen derece farkı, Allah'ın, yaratılış yönünden erkekleri kadınlardan farklı kıldığı bir takım özellikler sebebiyle onlara yüklediği sorumluluklar ve bunu tamamlayan haklar bağlamındadır.

KAYNAKÇA

1. Ateş, Prof. Dr. Süleyman. *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat. 1989.
2. Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca Ve Kur'an-ı Kerimde Kadın". *İslami Araştırmalar*. 5/4, 1991.
3. El-Begavî el-Ferrâ, Ebû Muhammed Muhyi's-Sünne el-Huseyn b. Mes'ud b. Muhammed. *Meâlimu't-Tenzîl*. thk. ve thrc. Muhammed Abdullah en-Nemir - Osman Cuma Dumeyriyye - Süleyman Musellem el-Haraş. 8 Cilt. b.y., 1997.
4. Celaleddin es-Suyuti, Ebu'l-Fadl Bekr Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir. *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, t.y.
5. Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh fi'l-Luga ve'l-Ulûm*. thk. Ahmed Abdulgafur Atar. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâbîn, 1987.
6. Çağrıcı, Mustafa, "Fitne" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 13/156-159. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
7. Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*. çev. Mustafa Altinkaya - Vahdettin İnce, 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları. 2. basım, 1998.
8. Ebu'l Ferec İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bagdâdî. *Zâdu'l-Mesîr fi'l-İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrazzak el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitâb el-Arabî, h. 1422
9. Ebussuud el-İmâdî, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ. *İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâs el-Arabî, t.y.
10. Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1996.
11. Fahreddin er-Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. El-Hasen b. El-Huseyn et-Teymî. *Mefâtihu'l-Gayb: et-Tefsîru'l-Kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâs el-Arabî. 3. basım, h. 1420.
12. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alpaslan Açıkgenç. Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
13. Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahrîr Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. thk. Muhammed Naim el-Arkasusî. Beyrut: Müessesese er-Risâle, 2005.
14. Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman. *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzumî - İbrahim es-Samurâî. 8 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Hilâl, t.y.
15. İbn Aşur, Muhammed Tahir. *et-Tahrir ve't-Tenvir*. Tunus: Daru Suhnûn, 1997.
16. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâuddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1987.

17. İbn Manzûr, Cemâluddin Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, h. 1414.
18. Karaman, Prof. Dr. Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
19. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler". *İslami Araştırmalar*. 5/4, 1991.
20. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfeys. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kutub el-Mısırî, 1964.
21. En-Nesefî, Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kelimi'l-Tayyib, 1998.
22. El-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Mecdî Bâselûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. 2005.
23. Mevdudî, Ebu'l Al'â. *Tefhimu'l Kur'an*. çev. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
24. Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîr-i Kebîr*. thk. Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhate. 4 Cilt. Beyrut: Dar İhyâi't-Turâs, h. 1423.
25. Mukâtil bin Süleyman. *el-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Hâtim Sâlih Ed-Dâmin. Riyad: Mektebetü'-Ruşd. 2. basım, 2011.
26. Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
27. Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fi Karîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvudî. Beyrut: Daru'l-Kalem, h. 1412.
28. Şimşek, Prof. Dr. M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
29. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt, b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 2000.
30. Rıza, Muhammed Reşid b. Ali b. Muhammed Şemseddin b. Muhammed Behâeddin el-Huseynî. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm: Tefsiru'l-Menâr*. 12 Cilt. b.y.: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Amme, 1990.
31. Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.
32. Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmidü't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, ed. Prof. Dr. Murat Sülün vd. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.

33. Zebîdî, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris Muhammed Murtazâ. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993.